

# Lectures europees als dietaris (1918-1920)

*Sílvia Coll-Vinent*

L'expressió «el món d'ahir», en el sentit que la utilitzava Stefan Zweig per qualificar el món desaparegut amb la primera guerra mundial, serveix per centrar l'univers de les lectures del jove Estelrich, però també per definir el món cultural d'on ve, els projectes que l'absorbeixen quan tot just comença a situar-se a Barcelona, és a dir, entre els 22 i 24 anys. També ens ensenyen cap a on va l'orientació d'Estelrich com a activista cultural que ben aviat es posarà al servei de Francesc Cambó. Els dietaris d'aquests anys –sumats els publicats i els inèdits– tenen el valor d'il·lustrar d'una manera vivencial un episodi de la història cultural del moment: el distanciament progressiu entre Joan Estelrich i Eugeni d'Ors, que portarà al trencament de relacions, i finalment a

la incorporació d'Estelrich al catalanisme entès com una activitat de política cultural.

La base de l'itinerari vital d'Estelrich és l'espiritualisme de tendència vitalista i regeneracionista. Alimentat des dels anys de formació a Menorca, aquesta via espiritualista progressa, d'una manera absolutament autodidacta, a través de les lectures d'autors estrangers (francesos, italians, anglesos, alemanys i nòrdics) que Estelrich assimila des que s'instal·la a Barcelona al setembre de 1917 per residir-hi d'una manera gairebé permanent. Va començar treballant de lector a la casa Gili, va col·laborar amb Ors al Seminari de Filosofia, als *Quaderns d'Estudi* i a la col·lecció «Minerva», mentre escrivia a *La Veu de Catalunya* i a *La Revista*, i començava a teixir una xarxa de relacions barcelonines.

La primera cosa que ens hem de preguntar, doncs, és com arriba Estelrich a Barcelona cap al final de l'estiu de 1917. Comptava amb una bona formació de batxillerat completada a l'Institut de Maó, i una experiència de periodista a Menorca i Mallorca, però no tenia estudis universitaris superiors. En més d'un moment del dietari apareix la recança que aquesta situació li produeix, i s'explica també, al dietari inèdit, com es va matricular a l'Escola Normal, instigat per alguns companys com ara Josep

Sílvia Coll-Vinent és llicenciada en Filologia Catalana per la UAB (1985) i doctora per la Universitat d'Oxford (1996). És professora de Literatura Catalana i Anglesa a la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull. Ha publicat *G. K. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofilia* (2010) i, amb Marcel Ortín, *Dickens en la cultura catalana: la recepció i les traduccions* (2013). Actualment investiga sobre Joan Estelrich i aspectes diversos de la història de la cultura entre les dues guerres mundials, amb especial atenció a l'humanisme de base catòlica. Acaba d'editar i prologar la reedició de *Fènix o l'esperit de Renaixença* (RBA, Biblioteca del Catalanisme, 2014).

M. López-Picó. Però abandonà els estudis i la base de la seva formació fou tota autodidacta, i això és importantíssim per entendre el complex d'inferioritat que arrossega davant els intel·lectuals barcelonins, que se'l miraven amb aires de suficiència i amb un cert menyspreu, amb excepcions molt il·lustres, com ara el seu amic Joan Crexells, o el mateix López-Picó, que l'invità a col·laborar assíduament a *La Revista*, o Josep Carner, amb qui conversà sobre lectures angleses, i li proposà més d'una vegada de col·laborar en un projecte editorial que mai no va arribar a bon port. En un moment del dietari inèdit, Estelrich reporta l'opinió de Joaquim Folguera segons la qual era vist com «el més físicament, externament, vuitcentista de tots els companys de *La Revista*». Gosaria dir que aquest retrat extern es correspon amb l'intern, dominat per una actitud filosòfica i vital que deu molt més al món d'ahir que al món modern. La memòria de les Illes, de Mallorca però especialment de Menorca (i els records dels primers temps d'estudis humanistes), és vivíssima en aquesta etapa barcelonina, com també ho és la del passat de militància en el conservadorisme i catolicisme més reaccionari, i això desembocà en una profunda crisi espiritual i religiosa testimoniada en aquesta entrada del 25 de maig de 1918:

La més gran felicitat que l'home pugui esperar en aquest món, és quan viu tranquil·lament en son estat, amb esperança ferma i certa d'un pervindre molt millor (*Zibaldone*). Aquest estat diví jo l'he experimentat, als divuit anys, després d'haver contribuït al triomf electoral d'en Squella, considerat i conegut en tota Menorca, sense res que em preocupés, i amb l'esperança segura i apacible d'un esdevenidor ple de joia.

En política tingué aquestes idees: que la llibertat és perniciosa i que la gent d'ordre ha de sostenir les institucions d'ordre diví contra la massa vulgar en els temps difícils que la providència ha suscitat per a servir de prova (conservadorisme, anti-liberalisme, jansenisme, tradicionalisme, entre els 16 i els 19 anys). En religió és poc anar puntualment a l'església. Això per mi només té una època de qualque furor místic (l'època del jansenisme rabiós), altrament era poc curós de les obligacions religioses voluntàries. Del caramull dels coneixements adquirits passa a la recerca dels principis (los primeros principios de toda moral cívica); a l'ensem abandona els dogmes, i tot l'edifici religiós que el cobricel·lava, tan sòlid en aparença, caurà [...] Tot professant les doctrines més avançades, guardarà trets d'espiritualisme, del qual podrà tirar-ne a terra les doctrines, però no destruir-ne el sentiment.

Aquesta crisi deu ser el motor principal en la tria de les lectures que aniran conformant un jove ple d'energia, però igualment ple de dubtes i inseguretats, i l'aniran orientant en algunes de les modestes iniciatives que li permet la connexió amb d'Ors, López Picó o l'editor Gustau Gili, a qui recomana llibres per publicar a la *Selecta Internacional*. És la crisi espiritual –com resumeix ell mateix– que el porta a l'examen dels grecs, de Kant, de Kierkegaard, de Nietzsche, de Tolstoi i de Høffing, entre d'altres. Com podem comprovar en l'Annex, on es llisten les lectures realitzades al llarg de 1918, 1919 i part del 1920, Estelrich llegia molt, sobretot en francès i italià (en anglès no ho podem assegurar, perquè els títols en aquest cas no apareixen en la llengua original, llevat del de William Morris). Destaquem, per començar, que als

22 anys ja es trobava absorbt en la lectura de Søren Kierkegaard, aspecte prou conegut, i de Giacomo Leopardi. També mostra un interès manifest en l'obra del metge i erudit afrancesat, d'origen menorquí, Josep Miquel Guàrdia. Per copsar el sentit d'algunes lectures, incloent-hi autors avui oblidats, s'ha de tenir present que Estelrich, molt jove, devia voler fer-se un pensament, i alhora situar-se a Barcelona, trobar-hi una sortida professional en el món editorial i de la cultura. Personalment, com ja hem dit, tenia una tendència juvenil a l'espiritualisme. Però passava per una crisi de fe, una crisi de creixement, diríem, arrelada en la voluntat d'afirmació i guiada per una voluntat, també, de recerca filosòfica. Fa sentit aquí la lectura de Rudolf Eucken (1846-1926), avui oblidat Nobel de literatura en 1908, i concretament del llibre traduït al castellà en 1912, *Las grandes corrientes del pensamiento contemporáneo*, citat al dietari. En la mateixa línia d'indagació podríem situar el seu interès per la filosofia d'Émile Boutroux, o de Henri Bergson i William James, fins al punt de considerar aquests tres pensadors mereixedors d'ésser divulgats als *Quaderns d'Estudi*. De la mateixa manera, li entusiasma Goethe, i proposa traduir al català *Les afinitats electives*, precisament una obra sobre la formació moral (el conflicte entre la llei moral i la llei natural). S'interessa per la filosofia de la història del pensador il·lustrat Giambattista Vico –l'esperit dels pobles– i pensa dedicar-se a un projecte de treball que bateja amb el títol «L'esperit i les corrents nacionals en el món de després de la guerra» (entrada del 24 de febrer de 1918). En la mateixa línia ens podem fixar en les lectures que fa de Vincenzo Gioberti, teòric del *Risorgimento*, o de Giovanni Gentile.

El nord d'Europa és un far: Estelrich al·ludeix explícitament al model nòrdic de cultura espiritual –del centre i nord d'Europa– que ha reeixit a acostar el món intel·lectual a la burgesia. Una constant del dietari és l'ambició d'ampliar horitzons culturals i aprendre llengües (particularment francès i alemany), per ser capaç de «marcar una ruta i prendre posicions» (entrada del 26 d'abril de 1919). La llista de lectures europees trasllueix la tasca orientadora d'Estelrich en la configuració d'un cànon que ell voldria divulgar per mitjà de petits projectes editorials dels quals es va fer responsable, per encàrrec d'Ors, com per exemple la col·lecció «Minerva», per a la qual havia de traduir fragments d'obres clàssiques de la literatura universal. A «Minerva» publicarà, traduïts per ell mateix, uns extractes de l'obra de William Morris *News from Nowhere (Noves d'enlloc)* (1890), una utopia socialista d'inspiració ruskiniana, en la qual es presenta una visió del socialisme a partir de la centralitat de l'art i la cultura en la vida econòmica i social. A més a més de Morris, Ruskin i Carlyle havien de figurar en la col·lecció, si fem cas de l'encàrrec que fa a Cebrià de Montoliu perquè li escrigui les notes biogràfiques dels volums dedicats a aquests tres autors.

Tornant ara a la selecció de lectures, una figura central, estretament relacionada amb la crisi espiritual del jove Estelrich, és Leopardi, a qui dedica molts fragments dels dietaris de 1918-1919, i moltes energies, començant amb l'organització de les traduccions que va encarregant als seus amics mallorquins (s'hi impliquen Joan Pons, Miquel Forteza, Tòfol Magraner, Josep Ramis d'Ayreflor, Guillem Colom) per a un possible volum de la col·lecció «Lírics Mundials» de *La Revista*. És un projecte que no qualla editorialment, aparentment

frustrat per l'escàndol provocat pel llibret de Morris. L'interès per Leopardi encaixa especialment amb la visió d'Estelrich, per la interpretació que en fa en clau melancòlica, pessimista, i sobretot en clau autobiogràfica i psicològica. Anàlogament a com llegia Kierkegaard, de qui li agradava la faceta d'observador implacable i el psicòleg subtil, i de qui li atreia la melangia, la filosofia sentimental i personal, el pessimisme i el sentiment tràgic de la vida, Estelrich interpreta Leopardi en clau sentimental. Hi troba, d'entrada, una ànima bessona amb qui comparteix la consciència de la crisi espiritual:

Leopardi simbolitzaria, si calgués donar-li una valor representativa, el turment de tota una època, qui, havent perdut ses creences antigues, i no havent-ne trobades de novelles, pateix l'angoixa del no-res (entrada del 25 d'abril de 1918).

Hi troba, també, un referent humà i literari. S'hi identifica pel seu amor als clàssics, ja que, com ell mateix, es va abocar de jove a la traducció de les odes d'Horaci; i s'hi identifica pel seu retorn al període d'infantesa i adolescència. Vist des de la lectura dels dietaris, Leopardi també podria ser admirat pels seus dots d'observació moral. Estelrich es pregunta per la naturalesa humana, observa el comportament dels seus companys, es busca a si mateix, reflexiona sobre les seves pròpies indecisions i complexos, els seus dubtes i confusions: així, per exemple, es compara amb Crexells, que té clar el camí de la vida, mentre que ell es troba «envoltat de tenebres», «desconcertat». Potser és oportú citar un passatge dels *Detti memorabili di Filippo Ottonieri*, que el mateix Estelrich va traduir per a *La Revista*

en 1920, en què descriu un estat d'indecisió amb què el traductor podia identificar-se perfectament. Diu Leopardi:

Observava que sovint els homes indecisos són molt perseverants en els seus propòsits, malgrat totes les dificultats, i això pel fet mateix de ser indecisos, perquè si abandonessin la determinació presa, significaria que haurien de tornar a decidir una altra vegada. A voltes són molt ràpids i eficaços a l'hora de posar en pràctica allò que han decidit, perquè, com que ells mateixos tenen por de dissuadir-se d'un moment a l'altre d'abandonar el camí que han iniciat i de retornar a aquella penosa perplexitat i incertesa d'ànim en què es trobaven abans de decidir-se, n'acceleren la realització i s'hi dediquen amb totes les forces, empesos més per l'ansia i la incertesa de superar-se ells mateixos que no per l'objecte mateix de l'empresa i pels obstacles que han de superar per dur-la a terme (*Obretes morals*, trad. Rossend Arqués, Destino/UPF, 1996).

Estelrich ha viscut l'experiència de passar de ser algú conegut a les Illes a ser un nouvingut a Barcelona, lluitant enmig d'un món intel·lectual que se li fa hostil, començant pel mateix d'Ors. Als dietaris, les recordances d'infantesa i els anys de formació prenen envergadura i es concreten en l'al·lusió a uns llocs quotidians, a una terra, al paisatge leopardià de Montuiri que l'inspira (entrada del 28 de març de 1918). Els temps de joventut són els feliços, com afirma Leopardi al cant «A la lluna», precisament el que tria Estelrich per traduir en la conferència que fa a Mallorca. Acaba així:

Oh que n'és d'agradable  
als dies juvenils, quan l'esperança

és llarga i breu el curs de la memòria, rememorar les coses ja passades, encara que tristes, i que en duri l'ànima!  
(*Poesia italiana: Antologia del segle XII al XIX*, trad. Narcís Comadira, Barcelona, Edicions 62, 1985, p. 220)

Estelrich farà un camí com a home d'acció intervenint en el terreny de la cultura que fins aleshores era «feu de l'Ors», fent servir la seva expressió. Als dietaris dels anys 1918-1919 es pot percebre com el procés de desmarcament del jove Estelrich respecte d'Ors evoluciona des d'una posició ancorada en un espiritualisme que sorgeix d'un aferrament patriòtic i nostàlgic a la terra i a la tradició, des del culte del jo adolescent, i des de l'experiència de la crisi espiritual. És una experiència que, en aquell moment, no es pot deslligar d'una profunda afinitat amb el món intimista de Leopardi.

La inquietud espiritualista o, si es vol, filosòfica no es concretà en cap article seriós, o projecte d'edició o traducció. L'extens treball que Estelrich dugué a terme sobre Kierkegaard, lliurat per entregues en forma d'articles a *La Revista*, tampoc no acabà resultant en un volum, com hauria esperat. Justament a propòsit de Kierkegaard hem de citar aquí un comentari poc amable d'Ors, transmès per l'amic Crexells, que no tan sols agreuja el distanciament amb el mestre, sinó que enfonsa Estelrich en una depressió. Cito del dietari inèdit (entrada de l'11 d'abril de 1919):

Com a estudiós de la filosofia es notava en el meu estudi sobre Kierkegaard, molt treballat certament, ganes de plaure als lectors, sens capficar-me en pregoneses; [...] darrerament, com a crític, tampoc no assolí originalitat.

A la llum dels dietaris, aquestes paraules són el detonant perquè abandoni el projecte de tirar endavant el volum planejat sobre Kierkegaard. A partir d'aquell moment, Estelrich va prenent consciència que és un home d'acció i poc dotat per a l'especulació filosòfica. El seu vitalisme idealista l'intentarà reconduir des d'aleshores lluny d'Eugeni d'Ors. Sempre en la línia de l'espiritualisme actiu, encaminarà les energies cap al terreny de l'acció cultural, en dues direccions en les quals albira una possibilitat de reeixir: en primer lloc, la internacionalització de la cultura catalana, i en segon lloc, el treball de divulgació de la cultura entre la burgesia. Contribuirà a construir la *Bildung* a Catalunya. En aquest aspecte sí que es troba més segur i té clar que pot fer-se un lloc en el món cultural català, si sap aprofitar bé la relació amb Cambó. □

## ANNEX

### Lectures europees als dietaris (1918-1920)

- Albalat, Antoine: *L'Art d'écrire*  
 Barbusse, Henri: *Le feu*  
 Barrès, Maurice: *Pages choisies*  
 Baudelaire  
 Bergson, Henri  
 Bjørnson, Bjørnstjerne: *Obres completes*,  
 Plaquette sobre monogàmia i poligàmia,  
*Leonarda*  
 Bourget, Paul: *Le Justicier*  
 Boutroux, Émile  
 Brandis, H.-J.-M. de: *Comment choisir nos lectures*  
 Brøndal, Viggo  
 Brun, Charles  
 Carlyle, Thomas: *La Revolució Francesa*  
 Cellerier, Lucien: *L'analyse et la critique des livres, articles et revues*

- Chuquet, Arthur: *Littérature allemande*  
 Cournot, Antoine Augustin  
 Coussange, Jacques de: *Noruega literària*  
 Croce, Benedetto: *La Spagna nella vita italiana, Cultura e vita morale*  
 D'Annunzio: *La città morta*  
 De Maistre  
 Dehmel, Richard  
 Diderot: *Le Neveu de Rameau*  
 Dornis, Jean: *La sensibilité dans la poésie française contemporaine (1885-1912)*  
 Eckermann, Johann Peter: *Converses amb Goethe*  
 Eucken, Rudolf: *Las grandes corrientes del pensamiento contemporáneo*  
 Farinelli, Arturo  
 Fog, Émile: *La littérature danoise et norvégienne*  
 France, Anatole: *Petit Pierre*  
 Freud, Sigmund: *Psychoanalyse*  
 Gentile, Giovanni  
 Giacosa, Giuseppe: *Tristi amori*  
 Gide, André: *Journal, Nouveau Pretextes*  
 Gioberti, Vincenzo: *Rinnovamento civile d'Italia, Nuova Patrologia*  
 Goethe, Johann Wolfgang: *Les afinitats electives, Germà i germana, Wilhelm Meister*  
 Halévy, Daniel: *La Vie de Frédéric Nitetsche*  
 Hazard, Paul: *Biografia de Leopardi*  
 Hartmann, Nicolai  
 Hebbel, Friedrich: *Maria Magdalena, Judith*  
 Heine, Heinrich  
 Hermant, Abel: *Les Confessions d'un enfant d'hier*  
 Höffding, Harald  
 Ibsen, Henrik: *Un enemic del poble, Nou dietari*  
 Isaac, J.: *Petite Histoire Contemporaine 1789-1912*  
 Jammes, Francis: *Le curé d'Oyeron*  
 Joubert: *Pensaments*  
 Kierkegaard, Søren: *Diari d'un seductor, La malaltia de la mort*  
 Koszul, André: *La jeunesse de Shelley*  
 Le Bon, Gustave: *Enseignements psychologiques de la grande guerre*  
 Leclerc, Jules: *Voyage a l'île Majorque*  
 Leclerc, Max: *L'Éducation des classes moyennes et dirigeantes en Angleterre*  
 Leopardi: «Alla luna», *Deti memorabili di Filippo Ottonieri, Zibaldone*  
 Montaigne, Michel de  
 Montégut, Émile: *Assaig sobre Tennyson, Estudis sobre literatura anglesa (els records d'un escolar anglès)*  
 Montesquieu  
 Morris, William: *News from Nowhere*  
 Natorp, Paul: *Pedagogia social*  
 Nietzsche, Friedrich  
 Novalis  
 Papini, Giovanni: *I crepuscolo dei filosofi*  
 Pascoes, Teixeira de: *Terra prohibida*  
 Paulhan, Frédéric: *La Morale de l'ironie*  
 Rabelais, François  
 Renan, Ernest  
 Rolland, Romain: *Jean Christophe*  
 Ruskin, John: *Obres completes*  
 Sainte-Beuve  
 Schopenhauer, Arthur  
 Sergi, Giuseppe: *Leopardi a la llum de la ciència*  
 Shakespeare, William: *Coriolà*  
 Spitteler, Karl: *Els petits misògens*  
 Stendhal  
 Suarès, André: *Ibsen, Dostoievski, Napoleon*  
 Taine, Hyppolite  
 Tennyson, Enoch Arden  
 Tolstoi  
 Vico, Giambattista: *Scienza Nuova*  
 Villey, Pierre: *Vie de Montaigne*  
 Villiers de l'Isle-Adam, Auguste de: *Contes cruels*  
 Wilde, Oscar: *Derniers essais de littérature et d'esthétique*

#### Clàssics

- Boeci: *Consolació de la filosofia*  
 Empèdocles  
 Heràclit  
 Horaci  
 Virgili: *L'Eneida*